

Cilt 4 / Sayı 2 / Kış 2024

Araştırma Makalesi

Besteci ve Bağlama İcracılarının Yeni Eser Yaratım Sürecinde Karşılaştıkları Zorluklar

Başak Küreş

Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Teknik Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Müzik Teorisi ve Kompozisyon Bölümü

ORCID: 0009-0004-6350-1440

kures15@itu.edu.tr

Küreş, Başak. "Besteci ve Bağlama İcracılarının Yeni Eser Yaratım Sürecinde Karşılaştıkları Zorluklar". *KÜN: Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 4.2 (Kış 2024): 55-72.
DOI: <https://doi.org/10.54281/kundergisi.50>.

Geliş Tarihi: 13.11.2024 / Kabul Tarihi: 09.12.2024 / Yayımlanma Tarihi: 30.12.2024

Bu çalışma Creative Commons Attribution 4.0 International License ile lisanslanmıştır.

Besteci ve Bağlama İcracılarının Yeni Eser Yaratım Sürecinde Karşılaştıkları Zorluklar

Başak Küreş

Özet

Bağlama, Türk Halk Müziği'nin seslendirilmesinde en yaygın olarak kullanılan çalgılardan birisidir. Bu çalışmanın amacı, yeni bir eser üretim sürecinde bağlama icracıları ve bestecilerin arasında yaşanan zorlukların incelenmesi aracılığıyla bu konudaki problemleri öne çıkararak iki tarafın da birbirlerinin yaşadıkları süreci daha yakından görmelerini sağlamak ve sürece katkı sunacak öneriler sunmaktır. Bu bağlamda öncelikle Türk Halk Müziği (THM) arşivindeki notaların performansına uygunluğu, THM çalgıcularının eğitim şekilleri, bağlama için yazılmış metotların çeşitliliği incelenmiştir. Bu çalışmanın yöntemi kişisel görüşme olarak belirlenmiştir. Çalışma, ana çalgısı bağlama olmayan besteciler ve icracılarla görüşmeler yapılarak gerçekleştirilmiştir. Çalgının kendisiyle ilgili birtakım hususlara değinilmiş, bu hususların eser yaratım sürecinde ne kadar etkili olduğundan bahsedilmiş, besteci ve çalgıcuların üretim ve performansları sırasında uyguladıkları çözüm pratikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmanın sonucunda çalgıcuların ve bestecilerin bu süreçte kullanabilecekleri birtakım çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: bağlama, besteci, enstrümantasyon, orkestrasyon, bağlama icracısı, çalgılama, orkestralama.

Abstract

The Challenges Experienced by Composers and Baglama Performers In The Process Of Creating New Works

Baglama is one of the most widely used instruments in the singing of Turkish Folk Music. The aim of this study is to highlight the problems experienced between baglama performers and composers during the production process of a new work; to enable them to see the process they are experiencing more closely on both sides by highlighting the problems in this regard and to offer suggestions that will contribute to the process. In this context, first of all, the suitability of the sheet music in the Turkish Folk Music (THM) archive for performance, the forms of training of THM players, the variety of methods written for binding were examined. The method of this study was determined as a personal interview and interviews were conducted with composers and performers whose main instrument is not baglama. A number of issues related to the instrument itself were mentioned, how effective these issues are in the creation process of the work was mentioned, information was given about the solution practices applied by composers and musicians during production and performances. As a result

of the study, a number of solution suggestions that musicians and composers can use in this process have been presented.

Key Words; bağlama, composer, instrumentation, orchestration, bağlama performer, playing, orchestration

1. GİRİŞ

Türk Müziği arşivlerinde yer alan notaların enstrümanist ve vokalistlerin birlikte faydalandığı ortak notalar olduğu görülmüştür. Özellikle Türk Halk Müziği'nin (THM) enstrümantal eser örneklerinin bulunmasının yanı sıra ağırlıklı olarak insan sesine eşlik etmeye dayalı bir arşivi olmuştur. THM'de çalgılar, yaylı, üflemeli, telli ve vürmalı çalgılar olmak üzere dört ana gruba ayrılmıştır. Bu çalgılar genellikle insan sesine eşlik eder konumdadır ve tek sesli bir müzik yazısı üzerine kurulu yazılmış arşivleri olmuştur. "Türk Halk Müziği ürünlerinin derlenmesi konusunda ilk somut çalışmalar 1920'li yıllardan itibaren gerçekleştirilmeye başlanmıştır" (Altınay 124). "Türk Halk Müziğinde geleneksel icra ve müzik eğitimi yöntemlerinin etkisiyle çalgılar, repertuarın neredeyse tamamını oluşturan sözlü müziğe eşlik etme pozisyonunda bulunmaktadır. Dolayısıyla Cumhuriyet döneminde yapılan derlemelerin önemli bir çoğunluğu şan icracısını referans alarak yazılmıştır" (Demirbaş 22). Bu eserlerin derlenmeleri ve notaya alınmalarının ardından, arşivdeki bu notaların icracıları yönlendirebilecek sembollerden yoksun olması sebebiyle her çalgı grubunu kendine göre işaretlemelerle icra edeceği notayı icraya uygun hale getirerek sorunu çözmek için yollar aramışlardır.

Türk Müziğinde usta-çırak çalışması ile öğrenilen eğitim şekline "meşk" adı verilmiştir. Kendisiyle yaptığımız görüşmede Arş. Gör. Tayfun Demirbaş icracıların müzik teorisi anlamında yeterliklerinin sürece etkisi hakkında şöyle söylemiştir:

"Nasıl bir gelenekten geldiğini de bilmek lazım icracının. Sırf nota ile çalışan Türk müziği icracıları da var ama doğası gereği meşk sistemi ile öğreniyorlar enstrümanları. Dolayısıyla meşk sistemi ile öğrendikleri için ekollerin çok büyük etkisi oluyor üzerlerinde. Kimin kimden ders aldığı, o ders aldığı kişinin kimden ders aldığı ve onların önüne konulan notalara nasıl tepki verdiği, nasıl icra ettiği çok değişebiliyor. Örneğin siz bir rast dizisi yazıyorsanız, aynı enstrümanı iki farklı kemençeci farklı icra edebiliyor. Müzikal ifade çok farklı olabiliyor" (29 Aralık 2023, İstanbul).

THM 'deki arşiv çalışmalarının 20. yüzyıl başlarına denk gelmesi, kuramsal çalışmaların yetersizliği ve pedagojik bakımdan gelişime muhtaç olan eğitim sistemi sebebiyle icracıların icra pratiklerinin, müzik kuramı ve yazım stili konusunun halen gelişim sürecinde olduğu görülmüştür.

THM çalgıları için üretilmiş çalışmaların büyük bir çoğunluğu, çalgının nasıl çalınacağını öğretmek üzere kurgulanmış, bu çalgıları icra eden kişilerin bilgi ve birikimlerinin doğrultusunda yazılmış metot çalışmalarıdır. İcraçıların metot çalışmalarında ortak bir dil kullanmadıkları ve yazım stillerinde farklı yaklaşımların olduğu görülmüştür.

“Çoksesli müzik alanında uluslararası olarak kabul görmüş sembollerin farklı ve yanlış kullanımları veya kullanılmamaları, bazı teknikler veya efektleri ifade etmek için kullanılan terimlerin yerine sembollerin üretilmesi, farklı çalışmalarda aynı teknikler için üretilen farklı sembollerin kullanılması ve benimsenmesi ortak bir dil oluşturmada karşılaşılan en önemli güçlüklerden biridir.” (Kartal V).

Bağlama icracılarının müzik yazısı konusunda kendi içinde ortak bir dili benimsememiş olması bu alanda üretim yapmak isteyen besteciler için karşılaşılan güçlüklerden biri olmuştur. Yapılan bu metot çalışmalarında karşılaşılan çeşitlilikten dolayı kendisiyle yaptığım görüşmede Arş. Gör. Tayfun Demirbaş yeni eser yaratım sürecinde icracı ve bestecilerin diyalog yöntemini kullanma şekli ve farklılıklarına şu şekilde değinmiştir:

“O kadar çok kişisel notasyon geliştirildi ki. Örneğin, metotlarda şelpe tekniğini Erdal Erzincan farklı bir şekilde yazıyor, Erol Parlak farklı bir şekilde yazıyor, başka birisi de başka türlü yazıyor. Dolayısıyla icracılar da farklı nota yazım stillerini benimsemiş olabiliyorlar. Dolayısıyla bağlamaya müzik yazarken hem yazım sürecinde hem de icra sürecinde bol temas çok verimli bir sonuç çıkaracaktır diye düşünüyorum” (29 Aralık 2023, İstanbul).

Bağlama için yazılmış metotların genellikle tek ses üzerinden yazılı olduğu görülmüştür. *“THM'nin de tek sesli nota yazımı kullanılması sebebiyle tel grupları içerisinde yer alan ve birer oktav aşağıdan duyulan bam telleri nota yazımına dahil edilmez” (Kartal 77).* THM'de notaların tek ses üzerinden yazılıyor olması bestecilerin bağlama için müzik yazarken tek ses üzerinden yazmasına sebep olmuştur. Kendisi ile yapmış olduğumuz görüşmede Araş. Gör. Gizem Alever Sancaktar bu konuyu şu şekilde yorumlamıştır:

“Yazacağım müziklerde daha önce bağlama kullandım. Onu aslında çok zorlamadan sadece tek sesli bir şekilde yazdım ve evde var olan bağlamamı çalarak baktım nasıl olduğuna. Bağlamada bir ses basmıyorsunuz. Bir sürü ses çıkıyor bir sese bastığımızda... Aslında o seslerin hepsini ayrıca notalamak gerekiyor. Onun için de benim bir bağlama icracısıyla bireysel görüşmelerle bir müzik yazmam veya iyice bir metot incelemem gerekiyor. Şimdi tekrar yazacağım bağlama, piyano ve çello için. Okulumuzun lise öğrencilerinden bağlama öğrencisi bir kız öğrenci ile görüşüp, teknikleri beraber konuşup yazacağız. Bence diğer besteciler de bu şekilde yapıyor olabilir diye düşünüyorum. Bağlama çalmıyorsan bağlama için yazması zor oluyor” (25 Aralık 2023).

THM'de notalar tek ses üzerinden yazılmış olsa da bağlamada perde dizilimlerinden kaynaklanan, icra tekniklerine göre de değişiklik gösteren çok sesli basışlar vardır. Bağlamada bazı icra teknikleri her telde ayrı ayrı seslendirilirken bazıları ise çok sesli basışlar halinde seslendirilmektedir. Bu çok sesli basışlar son yıllarda çalışılmış metotlarda görülmeye başlanmıştır. Kendisi ile yaptığımız görüşmede Araş. Gör. Dr. Salih Kartal son dönemdeki çoksesli basışlarla ilgili süreçleri şu şekilde aktarmıştır:

“Bağlama çalarken tek sesli şekilde çalmıyoruz. Nota yazımında da bunların her birinin belirtilmesi lazım. Bizim halk müziği notalarımızda da belirtilmesi lazım. Özellikle bir besteci bir eser yazdığında her şeyi not etmekle yükümlüdür müziğine. Onu çalan kişinin inisiyatifine bırakamaz. Bunu bilmek için de çalgının perde dizilimini bilmesi gerekir. Çok sesli basışları anlatan böyle bir kaynak olduğunda, bestecinin mutlaka enstrümanı çalması gerekmiyor” (28 Aralık 2023, İstanbul).

Kartal, bağlama için yazılmış bir enstrümantasyon kaynağının olması gerektiğini şu cümleleriyle vurgulamıştır:

“Çok sesli müzik çalgıları için enstrümantasyonu ve orkestrasyonu konu alan birçok kaynak var. Herhangi bir besteci kemana müzik yazdığında keman için birçok enstrümantasyon kaynağı bulabilir. Bir bestecinin her çalgıyı çalması mümkün değil. Dolayısıyla besteci bir kaynağa bakarak, icracılarla iletişime geçerek bilmediği çalgı için de müzik yazabilir hale geliyor. Halk müziği çalgıları özelinde bağlamada böyle bir kaynak olmadığı için besteciye birkaç tane yol kalıyor. Birincisi çalgıyı kendi çalmayı öğrenerek yapabilir veya bir icracıyla görüşebilir ya da tahminleri doğrultusunda yazabilir. Ses sahasını öğrenip hayali doğrultusunda müzik yazabilir. Fakat bu şekilde olunca maalesef genellikle yanlış sonuçlar ortaya çıkıyor” (28 Aralık 2023, İstanbul)

Bağlama için bir enstrümantasyon kaynağının yazılması gerektiği ve bu yapıldığı takdirde her iki taraf için de sağlayacağı kolaylıklar hakkında kendisiyle görüşme yaptığım Dr. Öğr. Üyesi Recep Gül bu durumu müziğin tarihi üzerinden şu şekilde örneklemiştir:

“Biraz da enstrümanın tarihi ve onun ne kadar farklı ortamlarda ve müzikler icra edilerek çalınması ile alakalı bir durum. Bağlamanın şu an belli sınırları var bu anlamda. Ama bunlar geliştirilemez değil. 17. yüzyılda çalınan keman ile bugün çalınan keman birbirinden farklı. Repertuarı da farklı. Çünkü 200-250 yılda birçok şey yapıldı. Besteciler icracılarını zorladı, icracılar bestecileri zorladı. Piyanoda da durum böyle. Piyano ve keman gibi enstrümanların en büyük avantajı çok önemli besteci& icracıları var ve asıl onlar ileri götürüyorlar. Beethoven, Mozart, Chopin, Schumann, Vivaldi; bu insanların hem icracı hem besteci olmaları bu anlamda önemli. Bağlamayı ileri götürecek en önemli şeylerden bir tanesi onu icra eden bestecilerin olması. Bu bestecilerin aynı zamanda pedagojik eserler, metotlar da üretiyor olmaları, icracıların enstrümanın kullanım sahasını arttıracak eser üretmeleri gerekiyor, dışarıdan bestecilerden ziyade. Bağlamanın bir repertuarı var ama besteciler tarafından üretilmiş bir repertuarı büyük miktarda yok hala. O yüzden elimizdeki eserler bağlamacı bestecilerin yarattığı eserler. Onların da kendilerine göre belli sınırları var ve vokalden etkilenmiş eserler. Enstrümandan ziyade vokal için yapılmış eserlerin enstrümanda basit eşliği gibi duruyorlar. Bu bağlamda pedagojik olarak besteciyi yönlendirecek kaynak sınırlı. Bir besteci olarak elimde ne yapıp yapamayacağım ile ilgili bariyer bilgilerin olması benim işimi rahatlatan bir şey olur” (28 Aralık 2023, İstanbul).

Bununla beraber kendisiyle yaptığımız görüşmede Cihangir Terzi ise son dönemde bu alanda gelişmelerin olduğunu güncel örneklerle aktarmıştır:

“Genç arkadaşlarımızın çok değerli çalışmaları var. İster mızraplı çalsın ister mızrapsız çalsın. Geldiğimiz nokta büyük orkestralara eser yazarken bunlara düzenleme yapabilecek, eser üretebilecek besteci-icracı sayısı az” (26 Aralık 2023).

Çoksesli müzik alanında geçmişten günümüze kadar çoğu icracının aynı zamanda besteci olması, yazdıkları eserlerde kullandıkları standart bir yazı dillerinin olması, ayrıca çoksesli müzik çalgıları ile ilgili birçok çalgılama (enstrümantasyon) ve orkestralama (orkestrasyon) kaynaklarına sahip olmaları çoksesli müzik alanına pozitif anlamda katkı sağlamıştır.

2. BAĞLAMADA FARKLI BİRTAKIM UNSURLAR

2.1. Bağlamada Akort Sistemi

Bağlama kendi içerisinde üyeleri olan bir aileden oluşmaktadır. Bu ailedeki üyelerin ebatları ve akort düzenleri farklılık göstermektedir. Kartal’a göre akort düzenlerine ve ebatlarına göre bağlamanın ses sahaları da şu şekilde farklılık göstermiştir:

“Bu akort sistemlerinden ‘Bağlama Düzeni’ kısa sap bağlama ve kısa sap cura; ‘Bozuk (Kara) Düzen’ ise uzun sap cura, uzun sap bağlama ve divan çalgılarının ana akort sistemleri olup, gerekli olduğu durumlarda diğer sistemlerle akortlanırlar. Bağlamada bu iki ana akort sistemi haricinde Do Müstezat Düzeni, Fa Müstezat Düzeni, Segâh Düzeni, Bozlak (Abdal) Düzeni, Fidayda Düzeni, Misket Düzeni, Sürmeli Düzeni ve Kemeçe Düzeni en yaygın olarak kullanılan düzenlerdir” (Kartal 78).

Akort sistemindeki bu farklılık besteci açısından müzik yaratım sürecinde birçok değişkeni ortaya çıkarmıştır. Yapılan görüşmelerde bestecilerin dikkat ettikleri en önemli unsurlardan biri çalgının akort düzeni ve ebadının ne olacağını söylemiş olmalarıdır. Kendisiyle yaptığımız görüşmede Doç. Dr. Eray Altınbüken söz konusu hassasiyetle ilgili şu bilgileri aktarmıştır:

“Bağlamanın Anadolunun çeşitli yörelerinde kullanım şekillerine göre birbirinden farklı çok fazla akort düzeni var. Enstrüman ebatları önemli bir konu. Hangi ebatla bağlamayı seçiyorsun ve piyanoda hangi alana denk geliyor, akort düzeni nedir bilmek lazım. Birbirinden farklı akort sistemlerinin olması her enstrümanda çok sık rastlanan bir şey değil açıkçası. Bu bağlamaya özgü bir farklılık diyebiliriz” (29 Aralık 2023, İstanbul).

2.2. Bağlamanın Aktarımlı Bir Çalgı Oluşunun Sürece Etkisi

THM’deki çoğu çalgının aktarımlı olması icracıların insan sesine veya birçok tonda diğer çalgılara eşlik etmelerine kolaylık sağlamıştır. THM icracılarının kendi alanlarındayken zorlanmamalarının sebebi alışkın oldukları icra pratiklerinin benzer olmasıdır. Bu konunun olumlu sonuçlarıyla ilgili Dr. Öğr. Üyesi Recep Gül şöyle söylemiştir: “Bağlama oldukça farklı

sınırları olan bir enstrüman. Oldukça geniş ve uyum sağlayabilen bir enstrüman. Ses sahası geniş. Akort problemi yok, perdeli bir enstrüman ve özellikle ajilitesi yüksek. Bu anlamda opsiyonlarının olması önemli. Kromatik müziğe oldukça uygun bir yapısı var aslında” (28 Aralık 2023). Yalnızca Türk Müziği çalgılarında aktarımlı olma özelliğinin olmaması ile ilgili Doç. Dr. Ali Kazım Akdağ ise şunları aktarmıştır: “Korno ve klarnet de transpoze bir çalgı. Yazıldığı yerden duyulmuyor. Bağlamanın transpoze çalgı olması problemmiş gibi algılanıyor. Fakat bana göre önemli bir konu değil bu” (26 Aralık 2023). Kartal ise bağlamanın aktarımlı bir çalgı olması ile ilgili şu görüşleri savunmuştur: “Bağlama zaten cura haricinde yazıldığı yerin bir oktav aşağısından duyulan aktarımlı bir çalgıdır. Ayrıca aynı akort sistemi içerisinde farklı seslere akort edildiğinde başka aktarımlı çalgılar da ortaya çıkar” (87). Bağlama, aktarımlı bir çalgı olmasından kaynaklı olarak farklı yerlerden yazılmış olsa da eksen sesi icracılar tarafından “la” olarak görülmüştür. Bu durum besteci ve icracılar arasında çalgıyı isimlendirirken karışıklığa sebebiyet vermiştir. Hem besteci hem de bağlama icracısı olan Prof. Cihangir Terzi bu sonuçlarla ilgili şu yorumları yapmıştır:

“Bağlamanın kendi içinde bile ses sahalarını düşündüğümüz zaman... Örneğin divan grubu bunların anahtarı fa anahtarıdır. Fakat kullanılmıyor. Orta grup; tambura bağlama, tamburanın kısaltılmış hali olan şu an kısa saplı bağlama olarak bilinen bağlamanın anahtarı ikinci çizgi do anahtarıdır. Cura grubu sol anahtarı. Daha ses alanlarından haberimiz yok! Yaklaşık büyük divandan parmak curasına kadar uzanan alanda beş oktavlık ses sahası var. Kompozitörler için inanılmaz büyük bir alan bu. Ne kompozitör bunu biliyor ne de biz bunun farkındayız. Sistemin revize edilmesi ve öğrencilerin yetiştirilmesi lazım. Maalesef hocalar da buna müsait değil çünkü hocalar da geleneksel yapıdan yetiştik ama bu bir mazeret olamaz” (26 Aralık 2023).

2.3. Çalgının İsimlendirilmesi

THM yazılarında yaygın olarak kullanılan ve eksen sesi olarak kabul edilen ses, “la” sesidir. Dolayısıyla diğer çalgılarda da olduğu gibi bağlama icracıları tarafından “la” sesi referans alınarak isimlendirme yapılmıştır. “Eksen sesi “La” sesi olan ve aktarımlı olarak çalındığında eksen sesi “Do” sesi haline gelen bütün çalgılar, ton veya akort “Do” sesidir” (S. Kartal 6). “Oysa aktarımlı çalgıların isimlendirilmesinde uluslararası olarak kabul görmüş yöntem “Do” sesinin esas alınmasıdır. Herhangi bir çalgı Do perdesini seslendirdiğinde hangi ses elde ediliyorsa ona göre isimlendirme yapılmıştır. Örneğin bir Si bemol klarinet Do perdesini seslendirdiğinde Si bemol sesi elde edilir ve bu sebeple Si bemol klarinet olarak adlandırılır. THM çalgılarında ise örneğin bir bağlama Do perdesini seslendirdiğinde Si bemol sesi duyuluyorsa bağlamanın tonunun “Sol” olduğu düşünülür. Çünkü isimlendirme “La” sesi esas alınarak yapılır ve La perdesi çalındığında duyulan ses “Sol” sesi olacaktır (S. Kartal 7).

Çalgıların isimlendirmeleri konusunda izlenen bu farklı yöntemler iki farklı alandan müzik insanlarının bir araya gelmeleri durumunda karışıklık yaşanmasına sebep olmuştur. Bununla ilgili kendisiyle yaptığım görüşmede Prof. Cihangir Terzi şöyle bir anısını anlatmıştır:

“2003 Japonya’da Türk Yılı’nda Tokyo Senfoni Orkestrası ile konserler oldu. Üsküdar’a Gider İken eserini çok seviyorlar. Buradan onun notasını gönderdim. Nota nereden, la ekseni üzerinden. 70 kişilik senfoniye onu uyarlamışlar. Biz buradan gittik, solistimiz var. Provasına bir başladık, la minör çalıyorlar. Biz götürmüşüz do tonunda bağlama. Biz hemen onu bizim gibi düşünmelerini bekledik. Ne kadar cahilce bir şey söyledik o anda: ‘Bunu transpoze edebilir misiniz do minöre?’ ‘Onlar da tabii ki ‘Hayır bize böyle gönderdiniz, biz bunu üç ay önce uyarladık. Siz böyle çalacaksınız.’ dediler. Ne yaptık dersiniz? Fa#, misket düzeni üzerinden çaldık. Allahtan tonal çaldık armonik minör gibi düşünüp ama solistimiz ne yapacak? Tizden okuyamayacağına göre pesten okudu ve solistin sesini öldürdük” (Terzi, 26 Aralık 2023).

3. YENİ ESER YARATIM SÜRECİ

3.1. Bestecinin Esere Estetik Yaklaşımı ve Çalgıyı Müzikte Konumlandırışı

Bestecilerin bağlamayı çeşitli şekillerde kullandıkları görülmüştür. Bestecilerin kendilerine ait besteleme pratikleri, kullanacakları çalgılar hakkındaki bilgi birikimleri ve yeni üretilen müziğin amacı o çalgının müzik içinde nasıl konumlandırılacağına etki etmiştir. Bestecilerin bu kararını etkileyen bazı etkenler olmuştur. Kendisiyle yaptığımız görüşmede Doç. Dr. Oğuzhan Balcı bu konuda şunları söylemiştir:

“Yazdığımız müzik eğer ulusal temalı bir şey ise bağlamanın da içinde olduğu bir ensemble müzik yazarken yazacak kişinin belli seviyede halk müziğinden nasibini almasına ihtiyaç var. İkinci tip besteci de bağlamaya yalnızca bir çalgı olarak bakan besteci. Çalgının yalnızca teknik özelliklerinden haberdar olur. Halk müziği bilme zorunluluğu yok, bugün Amerikalı bir besteci de bağlama için bir şey yazabilir ve illa Yozgat Sürmelisini bilmek zorunda değil. Bağlamanın halk müziğinde kullanım şeklini de bilmek durumunda değildir, buna yalnızca bir ses makinası olarak bakar” (28 Aralık 2023).

Yeni üretilen bir müzikte bestecilerin müzikal anlayışları veya ortaya çıkarmak istedikleri eserin amacının bağlamanın rolüne etkisi olmuştur. Kendisiyle yaptığımız görüşmede bu konuyla ilgili Araş. Gör. Dr. Salih Kartal ise şöyle söylemiştir:

“Yazmak istediğim müziğe göre şekillenir. Yazmak istediğim müziğin içerisinde bağlama olması gerektiğini düşünüyorsam bağlamanın nasıl olması gerektiğini yazmak istediğim müziğin estetik yaklaşımı belirliyor. Örneğin ben ‘Kırklar Semahı’ müziğini yazarken bağlamayı en otantik haliyle bırakmak istedim. Piyano ise orada daha uç sahalara giden bir yaklaşım içinde onunla bütünleşiyor. Bağlamayı halk müziği perspektifi içinde kullandım diyebiliriz. Bağlamaya yeni bir şey yaptırmaya çalışmadım. Her müzik böyle olması gerekmez başka bir yazmak istediğim müzikte mesela bağlamaya geleneksel çalım dışında bambaşka şeyler yaptırmak isteyebilirim. Bestecinin estetik yaklaşımına, eserin gerektirdiği estetik yaklaşımına göre değişebilir bağlamanın

kullanılışı. Örneğin Neşet Ertaş ile ilgili bir keman konçertom var. Keman konçertosu ama içerisinde bağlama da var. Orada bağlama daha çok eşlik eder durumda. Orada asıl bağlama rolünü, bozlak rolünü, Neşet Ertaş rolünü de keman oynuyor. Bütün bağlama ile ilgili duyabileceğiniz süslemeler vs. kemanda. Bağlama bir solist gibi değil bir orkestra elemanı olarak var orada. Orkestradaki ses bütünlüğüne katkı sağlayan bir enstrüman olarak var” (28 Aralık 2023).

Bu bağlamda bağlamanın müzik içerisinde eşlikçi mi, yalnızca bir ses makinası mı veya solist olarak mı kullanacağına besteci öncesinde eserin estetik anlayışına göre karar vermektedir. Bu konu hakkında bağlama icracısı olarak Prof. Dr. Adnan Koç şöyle söylemiştir:

“Bu noktada besteyi kimin ne amaçla yaptığı önem kazanmaktadır. Zira günümüzde gerek bağlama için gerek diğer halk çalgıları gerekse Batı müziği çalgıları için ana branşlarının dışında çok çeşitli müzik türlerine ait denemeler yapılmaktadır. Bu farklı türdeki denemelerde besteci eserinde, çalgıları, kendi çalım özelliklerine göre kullanmamayı tercih edebilir. Eserinde, bağlamayı sadece bir çalgı tınısı veya rengi olarak kullanmak isteyebileceği gibi, bağlamayı bağlama yapan unsurları ile -ki onların en başında yöresel çalım teknikleri gelmektedir de- kullanmak isteyebilir. Bu bakımdan konu bağlama çalgısı ile doğrudan ilişkili ise, bestecinin sadece batı müziği çalgıları bilgisine hâkim olması yetmez, aynı zamanda Türk Müziği ve bilhassa bağlamayı da tanınması hatta belli bir seviyede icra etmesi gerekir. Bu bilgi çalgının, orkestrasında doğru kullanmasını ve konumlandırmasını sağlar” (8 Ocak 2024, İstanbul).

3.2. Çalgıyı Tanımanın Eser Üretimine Etkisi

Birçok okulun bestecilik bölümlerinde Çalgılama ve Orkestralama derslerinde hem çoksesli çalgıların hem de Türk Müziği çalgılarının nasıl kullanılması gerektiği ile ilgili dersler verilmektedir. Fakat yapılan görüşmeler sonucunda bestecilerin Türk Müziği çalgılarını çok sesli müzik çalgıları kadar iyi tanımadıkları görülmüştür. Bu konuyla ilgili kendisiyle yaptığımız görüşmede Araş. Gör. Gizem Alever Sancaktar şu bilgileri aktarmıştır: “Lisans eğitiminin ilk yılında bu dersi almıştım. Orkestrasyon ile çalgılama dersi de alıyoruz, bu derste ise bağlamayı da öğreniyoruz. Fakat çok az bir süre, böyle olunca unutuluyor” (25 Aralık 2023, İstanbul). Bağlamanın yeteri kadar tanınmaması sonucunda icracıların icra sırasında birtakım zorluklarla da karşılaştığı görülmüştür. Kendisiyle yaptığım görüşmede Araş. Gör. Dr. Erdem Şimşek bağlama icracısı olarak bu konuyla ilgili şöyle söylemiştir:

“Bir icracı olarak şimdiye kadar gördüğüm bestecilerin yazılarındaki problem bağlama dilini ve bağlama çalgısının imkanlarını yeteri kadar tanımıyorlar. Mesela çelloyu epey iyi tanıyorlar; kullanılan teknikler, yay teknikleri, hangi akorlar hangi tellerden çıkar, tekniklerin adlandırmaları dahil olmak üzere biliyorlar. Çünkü orkestrasyon dersleri var ve o derslerde ve kitaplarda bu çalgılar ciddi bir şekilde incelenir. Bağlama açısından ise henüz besteciler için bunu anlatan kaynaklar yok. Yakında bir tane çıkacak Oxford’tan Micheal Ellison yazıyor, ona da ben kaynaklık ettim” (25 Aralık 2023).

Doç. Dr. Ali Kazım Akdağ ise icracı gözünden bestecilerin bağlamayı yeteri kadar tanımamaları ile ilgili gözlemlerini şu şekilde aktarmıştır:

“Geleneksel çalgılarla ilgi çalgılama yöntemi henüz gelişmemiş bir konu. Kompozisyon bölümlerindeki öğrenciler de hocalar da -Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı olsa da- konuya çok hâkim değiller. Özellikle ülkemizde yaygın olarak çalınan ve üzerine en çok metot çalışması yapılmış milli çalgımız olmasına rağmen bestecilerimiz bağlamayı yeteri kadar tanımıyor. En önemli konu şu ki bağlama tek yönlü bir çalgı değil. Pek çok türü ve farklı çalış biçimleri var. Bestecilerimizin öncelikle bunları tanımaları gerekir. Bestecilik bölümlerine bu konu ile ilgili bir ders konulması lazım. Besteciler genel olarak her tür çalgının pek çok özelliğini bilir. Örneğin fagotun, obuanın, kornonun, kemanın, viyolanın; tınladığı bölgeyi, icra tekniklerini, ses sahalarını, armonize ederken vermek istediğın hissiyata göre hangi bölgeyi kullanacaklarını, yazı biçimini vb. konuları biliyorlar. Fakat kendi ülkelerinin sazı bağlamanın ses sahasını dahi bilmiyorlar. Bestecilerin çalgıyı tanımamazlığı... Bilmiyorlar demek bir suçlama değil meslek hayatımızda gördüğümüz örneklerden yola çıkarak yaptığım bir durum tespiti. Bize gelen çalışmalarda gördüğümüz en önemli problem çalgının ses sahasını bilmemeleri ve bundan kaynaklı yazım problemleri. Öyle yazımlar var ki bağlamada icrası olmayacak aralıklar ve çalgının ses sahasını çok aşan yazımlar var. Bu tür bir sorunla karşılaştığımızda çeşitli çözüm yolları bulmaya çalışıyoruz. Genel olarak en kolay yol olarak ve tabi mecburen ses sahasını aşan durumlarda yazıyı bir oktav aşağı veya yukarı alarak icrası mümkün olan ses sahasına çekiyoruz. Yazılanı adeta bir kâğıt gibi katlıyoruz, küçük bir forma sokup kısıtlı alanda icra etmeye çalışıyoruz. Öyle olunca da register değiştiği için bestecinin asıl duyurmak istediği şey birebir elde edilememiş oluyor. Besteci yaratmak istediği hissi yaratamıyor” (26 Aralık 2023).

Yapılan görüşmelerde bestecilerin çoksesli müzik çalgılarını tanıdıkları kadar Türk Müziği ve THM çalgılarını tanımadıklarına yapılan vurgu dikkat çekmiştir. Bu konuyla ilgili Araş. Gör. Dr. Erdem Şimşek şöyle söylemiştir:

“2010’lu yılların başında bir besteci ile bir eser için çalışıyorduk. Bağlama için de bir parti yazdı. Ben gidip provada notalar ile karşılaştığımda şunu gördüm ki bağlama için yazdığı sesler bağlamada yok. Bağlamada benim o sesleri basabilmem fiziksel olarak mümkün gözüküyordu. Bunu besteci de görünce şaşırıldı. Besteci yalnızca sesi hayal ediyor ama yetersiz kalıyor. Böyle uç örneklerle de karşılaştım” (25 Aralık 2023, İstanbul).

Bir çalgıyla ilgili bilgi birikimine sahip olunmadığımda ne gibi sonuçların doğabileceği ile ilgili bilgileri ise Dr. Öğr. Üyesi Recep Gül şöyle aktarmaktadır:

“Bizim en başta bağlama ile ilgili paternleri, desenleri öğrenmeye ihtiyacımız var; melodi desenleri, akor desenleri, arpej desenleri... Her enstrümanın kalıpları vardır. Onları bile bilsek ciddi anlamda bir başlangıç noktası olabilir

bizim için. Enstrümana mümkün olduğunca yazmak ve geri bildirim almak en önemli şey. İcracı ve bestecinin birbirlerini desteklemesi gerekiyor. İcracılar ile bestecilerin birbirlerinden korkuyor olması gibi bir durumda var. Enstrümanın sınırlarından ziyade psikolojik sınırlar var” (28.12.2023, İstanbul).

Çalgının teknik kapasitesi ve icra pratiklerini biliyor olmanın müziğe ve besteciliğe etkisi ile ilgili kendisiyle yaptığımız görüşmede Terzi şunları söylemiştir:

“Besteciliğin arka planını besleyen şey; müziği hangi alanda yazıyor isek o alanın dönemsel üslubunu, tavrını, repertuvar birikimini bilmek ile hangi çalgıya yazıyorsak, o çalgının teknik kapasitesini ve diğer çalgılar ile olan uyumunu biliyor olmak” (26 Aralık 2023, İstanbul).

3.3.Bestecinin İcracıya ve İcra Tekniklerine Göre Eser Üretmesi

Bestecinin icracıya göre müzik yazdığı örnekler de göze çarpmıştır. Bu konuda Balcı şöyle söylemiştir:

“Ben bağlama için bir müzik yazmadım ama yazacağım. Erdem Şimşek’e bir bağlama konçertosu sözüm var. Orada iki yol var. Birincisi müziği yazacağınız bağlama icracısının bağlamayı çalma şeklinden haberdar olup onun icradaki potansiyelini biliyor oluyorsunuz. Sınırlarınızı onun icracılığına göre belirleyebiliyorsunuz. Her icracının kendi çalgısında yapabildiği herkeste göremediğiniz enterasan icra teknikleri olabiliyor. Kime yazdığınıza göre de değişebiliyor böyle şeyler. Erdal Erzincan gibi bir değerimiz var bizim mesela. Öyle birisine müzik yazacağınız zaman sizin halk müziğinden hiç haberdar olmamış olarak müzik yazmanız garip olacaktır. Dolayısıyla yazacağınız müziğe göre icracı veya sizinle çalışacak icracıya göre sizin de kendinizi getirmeniz gereken birtakım noktalar var diye düşünüyorum” (28 Aralık 2023, İstanbul).

Bu durumda icracının çalgısındaki ustalık seviyesine göre bestecinin çalgıyı konumlandığı yer ve estetik bakış açısı değişkenlik gösterebilir. Bağlamada icracıların mızrap ile veya el ile uyguladıkları farklı çalım stilleri ve yöresel tavırlar vardır. Bunları kendi aralarında “tezeneli çalım teknikleri” ve “tezenesiz çalım teknikleri” (Erzincan, E., Sağ, A., Bağlama Metodu) isimlendirdikleri söylenebilir. Günümüzde bu icra tekniklerinin yanı sıra modern teknikler de çalgı üzerinde denenmektedir. Bazı besteciler bu teknikler özelinde de müzik yazma amacında olabilir. Bununla ilgili yapılan görüşmede Araş. Gör. Tayfun Demirbaş şöyle söylemiştir:

“Bağlama aynı zamanda solo enstrüman olduğu için çalacak kişinin icra pratiğine de hâkim olmamız lazım. Bir icracı vardır sırf deyiş çalar, onunla ilgilenir ve o konuda uzmanlaşmıştır, biri vardır şelpe üzerine çalışır, o teknikle daha rahat icra gerçekleştirebilir, başka bir icracı tamamen tezene teknikleri üzerine yoğunlaşmıştır ve onunla kendini ifade edebilir. Dolayısıyla ben bağlama ailesinin hangi üyesinden olduğunu belirler ve o sazı kimin çaldığına bakarım, daha sonra onunla görüşmek isterim. O kişiyle görüştüğünden sonra onun becerilerini ele alıp ona göre beste yaparım. Ben henüz şelpe tekniği ile bir

çalışma yapmamış bir icracıya sayfalarca şelpe tekniği yazdığım zaman pek bir işe yaramaz” (29 Aralık 2023, İstanbul).

Bağlama için tek bir çalım tekniğinden söz edemediğimizden bestecilerin hangi icracılar ile çalıştıklarının eser üretim sürecinde önem taşıdığı görülmüştür.

3.4. Besteci ve İcracı Arasındaki Yazılı İletişim: Notasyon

Çoksesli müzik alanında her çalgı grubunun seslendirdiği farklı dikey veya yatay çizgilerin olduğu görülmüştür. Çoksesli müzik alanında birçok notasyon şekli olmasına rağmen besteciler müzik yazımında belli bir standardizasyona sahip, uluslararası olarak kabul görmüş sembolleri kullanmışlardır. Çoksesli müzik pratiğinde besteci ve icracı ile iletişime geçen tek unsurun nota olması amaçlanmıştır. Bağlama icracılarının ise alışık olduğu icra pratikleri, kendilerine ait kavramları, kabulleri ve dinamikleri olduğu görülmüştür. Bu konuyla ilgili yaptığımız görüşmede Prof. Cihangir Terzi şöyle söylemiştir:

“Evrensel notasyonu çok iyi anlamamız gerekiyor. Tonal müzik ve 12 gam üzerinden görme ve çalma ve okuma yetisini elde etmemiz gerekiyor. Burada bir kısıt var. Bu sadece halk müziği öğrencileri ile alakalı bir durum değil. Makamsal ve model açıdan da o yapıları iyi bilmek gerekiyor, onları da 12 ton üzerinden donanımları ile sistematik olarak derece derece neyi nereye aktaracağımızı bilmemiz gerekiyor. Bu bir başlangıç eğitimidir. Şu anki notasyon pratik gibi görünüyor ise de uluslararası ölçekte kifayetsiz...” (26 Aralık 2023, İstanbul).

Bağlama icracılarının müzik yazısı konusunda kendi içinde ortak bir dili benimseyememiş olması bağlama icracılarının kendileri için de karşılaşılan güçlüklerden biri olmuştur. Bu konuyla ilgili yaptığımız görüşmede Araş. Gör. Dr. Erdem Şimşek şöyle söylemiştir: “Bağlama icracılarının eksikleri de söz konusu. Çağdaş müzik bestelerinin müzik yazılarında çok farklı yazım stilleri var. Bağlama icracıları olarak bu farklı müzik yazılarını okuma konusunda da bestecinin beklentisini karşılayamıyorduk belki de. Bu sebeple ortak bir dil kurulması güç oluyordu”(25 Aralık 2023, İstanbul) Bestecilerle icracılar arasında notanın yeteri kadar açıklayıcı bir unsur olmaması sonucunda iki taraf birbirini anlamak için üretim sürecinde veya provalarda çaba göstermek zorunda kaldıklarını söylemişlerdir.

Bestecilerin farklı türdeki icracılarının davranış kalıplarından yeteri kadar haberi olmadığında ve kendi besteleme pratiklerine göre bir notasyon hazırladıklarında icracılar ile aralarında birtakım problemlerin doğduğu görülmüştür. Bu konuyla ilgili yaptığımız görüşmede besteci Araş. Gör. Tayfun Demirbaş şu bilgileri aktarmıştır:

“Herhangi bir geleneksel orkestraya veya geleneksel bir nota ile çalmaya alışık bir enstrümana müzik yazıyorsak iş çok kolay oluyor. Diyelim ki kemana yazıyoruz, ben bir müzik yazıyorum, yüzlerce keman notası incelemişim, o da yüzlerce keman notası çalmış dolayısıyla aramızda görünmez bir bağ oluşmuş oluyor. Ben besteci olarak yazdığım şeyi onun nasıl artiküle edeceğini biliyorum. O da benim yazdığım müziği nasıl çalması gerektiğini aşağı yukarı biliyor. Bunlarla ilgili ekstra notlarım olursa ya üzerine yazabiliyoruz ya da

buluşabilecek durumdaysak bir provası varsa bu işin o provada gerekli notlarımızı belirtiyoruz. En çok not modern müzikte oluyor. Klasik bir eser yazıyorsak çok fazla notaya gerek kalmadan nota ile işi çözebiliyoruz. Türk müziği enstrümanlarında ise bu biraz daha karışık olabiliyor. Orada biraz nota ile değil de meşk usulü ile çalışmaya alışık insanlar. Sırf nota ile çalışan Türk Müziği icracıları da var ama doğası gereği meşk sistemi ile öğreniyorlar enstrümanları. Dolayısıyla meşk sistemi ile öğrendikleri için ekollerin çok büyük etkisi oluyor üzerlerinde. Kimin kimden ders aldığı, o ders aldığı kişinin kimden ders aldığı ve onların önüne konulan notalara nasıl tepki verdiği, nasıl icra ettiği çok değişebiliyor” (29 Aralık 2023, İstanbul).

Yapılan görüşmelerde icracıların bağlamanın için yazılan müzik yazılarının bağlamaya uygun olmamasından kaynaklı ortaya çıkması düşünülen sonucun başarıya ulaşmadığı görülmüştür. Bu konuyla ilgili yaptığımız görüşmede Doç. Dr. Ali Kazım Akdağ şöyle söylemiştir:

“Bestecilerimiz bağlamanın çalgısal yazısına hâkim değil. Örnek olarak; bir orkestra içinde yaylı sazlara vermek istediğiniz hissiyata göre icra tekniklerini yazarsınız. Bağlamaya dair bu detayları bilmedikleri için, her şeyi tezeneli gibi düşünebiliyorlar. Dolayısıyla yazdıkları şey daha çok mandoline yazılmış gibi oluyor. Çalgının tavrı ve çalış üslubu kayboluyor. Halbuki bağlamanın kendi iç ahengi var, sahip olduğu düzenler, pek çok farklı icra biçimi ile çok zengin bir duyuya sahip. Bunlar bilinse çok daha etkili kullanılabilir, çok daha yaratıcı ve dikkat çekici ürünler ortaya çıkabilir. Bağlama tek sesli ve tek telli çalınan bir saz değil bunu gözden kaçırmamak lazım. Bağlamada da karşılaştığımız bu durum gitar için bir partiyon yazıp tek telde çaldırmaya benziyor. Bu çalgıların çalış üslubu böyle değil ki. Değindiğim problemler kendi meslek tecrübemden edindiğim izlenimlerdir. Daha önce içinde bulunduğum çalışmalardan besteci Salih Kartal’ın yaptığı ve benim katıldığım çalışmalarda bu eksik yoktu sanırım. Besteci bağlama çalmayı bildiği ve bu konularla ilgili çalıştığı için sanırım bahsettiğim konularda eksikler olmuyordu. Onun dışında pek görmedim. Özetle problem şudur; besteci bağlama için yazdığı bir şeyi bağlama gibi düşünemiyor çünkü tam olarak bağlamayı tanımıyor” (26 Aralık 2023, İstanbul).

Besteciler ise icracılar arasındaki problemlerin icracıların çoksesli müzik standartlarında müzik yazısı okuma becerilerinin yeterince gelişmediğinden meydana geldiğini bildirmişlerdir. Bu konuyla ilgili yaptığımız görüşmede Doç. Dr. Oğuzhan Balcı şöyle söylemiştir:

“Klasik müzik icracıları ve THM icracıları ellerindeki mevcut ortalama 150-200 yıllık bir döneme ait bir müziği kendi dağarcıklarına katma üzerine çalışmalar yapmaktalar. İster makamsal bir şey olsun ister halk müziğindeki farklı ayaklardan yazılmış müzikler olsun; eserlerin notaları belli bir ses üzerinden yazılmıştır. Ağırlıklı olarak portedeki “la” üzerinden yazılmıştır veya benzeri bir yerden yazılmıştır. Siz aynı müziği bir başka tondan bugün en

önemli icracının önüne koyduğunuzda sanki o çalgıyı çalmıyormuş gibi şaşırıp kalıyor. Halbuki icracılığı üst seviyede ama nota okur-yazarlığı o güne kadar ki eğitim sürecinde geçirdiği repertuarın tamamı aynı şekilde, aynı yerlerden ve aynı figüratif yazularla yazıldığı için örneğin "Fidayda" ezgisini "re" üzerinden yazdığımızda sonuca bakmanızı öneririm. Bu korkunç bir şeydir ve bizimki gibi bu işin hamisi olan bir okulun bile bunu çözememiş olması bence en büyük ayıplarımızdan birisidir. Sadece bir perde üzerinden nota okuyamayan harika icracılar yetiştiriyorsunuz; bu çok trajik bir tablo. Dolayısıyla önce bu icracılarımızın belli seviyede nota okur-yazarlığının olmuş olmasına ihtiyaç var. Çünkü bir besteci müzik yazarken ulusal müziklerimizde olduğu gibi 2-3 dakikalık müzikler yazmak zorunda değil. Gerekirse 17 dakikalık- 47 dakikalık müzikler yazabiliyoruz. Dolayısıyla siz baştan sona sadece 'la 'perdesi üzerinde müzik yazamazsınız. Bu monotonun en alası olur. Sizin sürekli birtakım modülasyonlarla müziğinizi şekillendiriyor olmanız lazım. Siz ilk modülasyon yapışımızda icracı nota okuryazarlığı eksikliğinden dolayı kopmuş oluyor" (28 Aralık 2023, İstanbul).

Bestecilerin notasyon konusunda yaşadıkları birtakım problemleri çözmek için icracı ile temas halinde olma, geri bildirimler alma, nota üzerine performans notları yazma veya icracının organik katkısına izin verme gibi yollar izledikleri görülmüştür. Bu konuyla ilgili Doç. Dr. Oğuzhan Balcı şöyle söylemiştir:

"Halk müziğinde la sesi eksen sesi alındığı için yanlış anlaşılmalara sebep olabilir. Bu sebeple mutlaka bestenin giriş sayfasında açıklamalar kısmında bu detayların belirtmesi gerekir. Örneğin: Bağlama in C (THM la) bu tabi geçiş süreci için bir öneri, yoksa mutlaka bunun öğrenilmesi lazım. İcracı do tonuna akort ettiğinde bağlamanın tellerinin la, sol, re olmadığını do, la diyemez, fa olduğunun farkında olması lazım. Bestecinin eserin açıklama bölümünde kullandığı notasyonu, bağlama ile bilgileri, hangi seslere akort edeceğini mutlaka belirtmesi gerekir" (28 Aralık 2023, İstanbul).

Notasyon üzerinde her şeyin yazılı halde olmasının karmaşaya sebep olabileceği de düşünülmüştür. Bununla ilgili yaptığımız görüşmede Araş. Gör. Tayfun Demirbaş şu bilgileri aktarmıştır:

"Ben her şeyin alınıp bir sembol ile notanın üzerine koyulması taraftarı değilim. Batı müziğinde de çalgılı ile yapılan modern müzikte de her şeyin nota üzerinde bulunması gerekmiyor. Gerektiğinde grafik notasyon, gerektiğinde o hareketi ifade edecek ufak bir not şeklinde çözüm bulunuyor. Öncelikle temel tekniklerin nasıl yazılacağı konusunda önce herkesin hemfikir olması lazım" (29 Aralık 2023, İstanbul).

İracılar ve bestecilerin yerleşik icra ve besteleme pratiklerinin dışına çıktıklarında soru işaretleriyle karşılaştıkları görülmüştür. Bu konuyla ilgili yaptığımız görüşmede Eray Altınbüken şöyle söylemiştir:

“Karşılıklı diyalog ve pragmatizm çok önemli. Fiiliyata ve fiziksel sonuçlara önem vermek gerekli. İdealistlik olmamalı; fikir olarak çok değer vermekten dolayı zordan şaşmamak müzikaliteyi yitirmeye sebep olabilir. Müziğin kendisi, ruhu bizim ana amacımız olmalı. Orkestrasyon fiiliyat üzerinden işler. Amaçlar idealarla belirlenir ama amaçlara gidiş yolu pratikle belirlenir. Yazdığımız notalar bir araçtır, notalar müziğin beraberliğine zarar verecek bir duruma neden olacaksa notalar gözden geçirilebilir” (29 Aralık 2023, İstanbul).

4. ÇÖZÜM PRATİKLERİ

4.1. Bestecilerin Çözüm Pratikleri

Bu zamana kadar yeni bir eserin yaratım sürecinde bestecilerin karşılaştıkları zorlukları çözmeye dair birtakım girişimleri olduğu görülmektedir. Bu girişimler sonucu icracılar ile ortak dili yakalamaya çalışan bestecilerle yaptığımız görüşmelerde kendi deneyimleri hakkında şöyle söylemektedirler:

Doç. Eray Altınbüken:

“Besteci icracı ile iş birliğine açık olacak. Bağlama icracısından gelecek geri dönüşleri mutlaka değerlendirmek lazım. İracıların kendileri çalarken bir standartları var. Bestecilerin bunun bilincinde olması lazım. Öte yandan da diyor ki ‘Ben sizin alıştığımız icra pratiğinin dışında bir bölgeye aldım şu anda, birebir yazdıklarımı çalmanız lazım ama şu bölgede de ben sizin enstrüman üzerindeki birikimimizden ve serbest süsleme yeteneğinizden faydalanmak istiyorum. Burayı benim için süsler misiniz?’ diyebilir bunu notada belirtebilir. Provalarda yapılan süsleme denemeleri üzerinde anlaşılınca notaya geçirip eserin sabit hali şekline de sokabilir kendisinin bir irade kullanacak birikimi yoksa” (29 Aralık 2024, İstanbul).

Dr. Öğr. Üyesi Recep Gül:

“Mutlaka icracı ile çalışmak gerekiyor. İracının rahat yaptığı kalıpları ve pozisyonları öğrenmeye çalışıyorum ve onlar üzerinden ya doğaçlama ya da onlar üzerinden çıkacak olanların varyasyonları üzerinden ilerlemeye çalışıyorum. Bu da tabii çıkacak olan müziği etkiliyor; kafamda bir müzik oluşturup yapmıyorum. Ben genel olarak bir beste içerisinde çok fazla enstrüman değiştirmeyi seven bir besteci değilim. O yüzden de bir bağlama ve bir düzen seçip eseri ona göre yazmayı tercih ediyorum. Eğer öyle yapılacaksa o enstrümanı değiştirmesi için icracıya belli bir süre vermek gerekiyor. Eserin devamlılığını ve bütünlüğünü bozmayacak, enstrüman değişimi için icracıya alan yaratacak şekilde üretmek gerekiyor” (28 Aralık 2023, İstanbul).

Araş. Gör. Dr. Orkun Zafer Özgelen:

“Performans notu yazmak işe yarayabilir. Bağlamaya geleneksel bir müzik yazmıyorsanız da bağlamayı bir sound elementi olarak kullanıyorsunuz. Çeşitli elle çalma teknikleri ya da perküsyonal çalım teknikleri var. Çağdaş klasik müzikte kullanılan işaretleri var bunların. Performans notlarında

belirtilebilir bunlar. Dolayısıyla icracı ile bestecinin çok fazla irtibat halinde olmasına gerek kalmaz. Geleneksel müzik için halk müziğini tanımayan bir besteci bağlamaya müzik yazıyorsa o zaman mutlaka bir icracı ile görüşmesi lazım. Bu batı müziği enstrümanlarında da böyle. Çalamadığım bir enstrümanla ilgili icracı ile iletişime geçiyorum” (28 Aralık 2023, İstanbul).

Araş. Gör. Tayfun Demirbaş:

“Ben besteci olarak icracı ile inatlaşılması gerektiğini düşünüyorum her zaman. Bu kişiden kişiye değişebilir. Benim yazma alışkanlığım ile onun icra alışkanlığı örtüşmeyebilir. Fakat bu sonuçta benim müziğimin çalınmamasına sebebiyet verecekse ben onun anlayacağı dilden yazmayı tercih ederim. Neticede amaç o müziğin çalınması” (29 Aralık 2023, İstanbul).

4.2. İcracıların Çözüm Pratikleri

Prof. Adnan Koç: “Besteci eğer bağlama çalgısı hakkında yeterli bilgiye sahip değilse, beste yapımı aşamasında bağlama icracısından çoğu zaman yardım talep edebilir ve bir iş birliği içine girebilir. Bu süreçteki yardım, bestenin daha etkili, daha güzel ve uygun şekilde bağlama partisinin oluşmasına doğrudan katkı sağlamaktadır” (8 Ocak 2024, İstanbul). Akort düzeni ve bağlama ebatı konusunda icracıların zorunlu ve seçmeli karar verdiği durumlar olabilir. Bu konuyla ilgili Koç şöyle söylemiştir:

“Bağlama aktarımlı bir çalgı olduğu için, yani kendi içinde kullandığı akort sistemi ile diyapazon esas alındığında çalınan ile duyulan frekans arasında fark meydana geldiğinden dolayı, bu duruma hâkim olmak gerekmektedir. Şöyle ki, Halk Müziği’nde eserlerinin büyük bir bölümü ‘La’ karar olarak yazılmıştır ve bağlama icracısı eserleri ‘La’ eksenli düşünerek çalar. Ancak bu ‘La’ karar olarak bağlamada çalınan eserlerin gerçek tınladığı frekans, tercihe bağlı olarak genellikle ‘Si – Do – Do#’ ve nadiren Re ‘seslerine tekabül etmektedir. Bu bakımdan orkestra partisyonunda bu durumu birincil olarak ele alıp halletmek gerekir. Bir eserin tonu ‘Si – Do ve Do#’ ise bağlamanın orkestraya uyum sağlaması zor olmaz. Zira teknesi 40-41 cm olarak kullanılan, neredeyse standart olarak halk arasında yer edinmiş bağlamada, icra için ister “bozuk düzeni” ister ise “bağlama düzeni” tercih edilsin, esere kolaylıkla eşlik edilebilir. Ancak eserin tonu ‘Re’ ise daha küçük ebatta bir saz tercihi yapmak gerekir” (8 Ocak 2024, İstanbul).

İcracılar bestecilerin bağlamanın ses sahasını bilmemelerinden kaynaklı birtakım problemlerle karşılaştıklarını da belirtmişlerdir. Buna ürettiği çözüm olarak kendisi ile yaptığımız görüşmede Doç. Ali Kazım Akdağ şöyle söylemiştir:

“Öyle yazımlar var ki bağlamada icrası olmayacak aralıklar ve çalgının ses sahasını çok aşan yazımlar var. Bu tür bir sorunla karşılaştığımızda çeşitli çözüm yolları bulmaya çalışıyoruz. Genelde en kolay yol olarak ve tabii mecburen ses sahasını aşan durumlarda yazıyı bir oktav aşağı veya yukarı alarak icrası mümkün olan ses sahasına çekiyoruz. Yazılanı adeta bir kâğıt gibi

katlıyoruz, küçük bir forma sokup kısıtlı alanda icra etmeye çalışıyoruz” (26 Aralık 2023, İstanbul).

Bu zamana kadar karşılaştıkları sorunları diyalog yöntemi ve kendi tecrübeleri ile gidermeye çalıştığını söyleyen Şimşek, kendisi ile yaptığımız görüşmede bu konuda şunları söylemiştir:

“Benim besteci ile diyalog kurarak dahil olduğum birçok proje oldu. İşin içine girince tabi ki zorluklarla karşılaştık. Günümüzde bağlama deyince geniş bir aileyi anlıyoruz artık. Bunun içerisinde divan, tanbura, üç telli, cura birçok üye var. Bağlamanın icra teknikleri ise ayrı konu; şelpe teknikleri, tezene teknikleri. Bunun yanı sıra akort çeşitliliği ve notasyon çeşitliliği de vardır. Bunların hepsini besteciye bir anda anlatabilmek oldukça zor. O yüzden ilk zamanlar bunu çözmek için şöyle diyordum: ‘Siz yazın ben onu çalarım bir şekilde. ‘Dolayısıyla bestecilerin kafasında bir çalgı vardı. Ona bir şeyler yazıyorlardı. Bazı bestecilerimiz var ki çalgının ses sahasını bilmiyor. Ben kendime göre onları uyarlıyordum. Bestecinin yazdığı besteyi inceleyip elimdeki çalgıları düşünüp ondan sonra sazıma karar veriyordum. Bir akort ve bir pozisyon buluyordum o sazda, oradan bir renk yaratmaya çalışıyordum. Burada icracının yaratıcılığına kalıyor bu iş. Hatta bazı besteciler benim çaldığıma göre partiyonları değiştiriyordu. Bazı besteciler ‘Ben böyle yazdım ama sen bunu bağlama dilinde çal. ‘diyebiliyordu. Bu konuda biraz daha kendime güvenmeye başlayınca bestecilerle daha farklı diyalog kurmaya başladım. Daha iyi anlatıp daha çabuk anlayabilir bir duruma geliyoruz. Çünkü bağlamayı tam olarak bilmeyen birisi bağlamaya müzik yazmayı düşünüyor. Beste yapmadan önce icracı ile diyalog kurar ise çok daha başarılı olunabilir” (25 Aralık 2023, İstanbul).

Bağlamanın transpoze çalgı olması bir yandan avantaj olarak da görülmüştür. Fakat Terzi, yazılan müziği aktarım tonal düşünmek zorunda kaldıklarında icrada uyguladıkları tekniklerde etkilendiklerini şu cümlelerle aktarmıştır:

“Elimdeki sazın perdeleri yazılan eksende değil. Tonal yapı içerisinde aktarımlar yapmak istediğinizde çalgının frekanslarını ya çok inceltmeniz gerekiyor ya pes bırakmanız gerekiyor. Transpoze ettiğimiz yerde tadı tuzu olmuyor icranın... Aktarım yaparken tonal düşünüyorsunuz ve geleneksel tavrı uygulayamayabiliyorsunuz. Sırf çok basit bir parçada bile notasyon problemi nedeni ile epey bir zorluk yaşadım. Bana kürdi olarak yazdı verdi diyelim ki, evet her yerden aktarım yapıp çalabilirim. Ama bir anda mi minör geliyor. Mi üzerine kürdi kurduğunuzda hiçbir altere ses almaz. O anda onu düşündün hadi... Bu daha çok icracının sorunu” (26 Aralık 2023, İstanbul).

5. SONUÇ

THM'nin tek sesli insan sesine eşlik etmeyi amaçlayarak notaya alınan arşivlerinin çalgıcılar için herhangi bir performans fikri vermediği görülmüştür. Bu durumdan kaynaklı olarak icracılar, kendilerine uygun yazım stilleri geliştirmiş, geçmişten günümüzde halk

müziği çalgıları için birçok metot çalışması yapmışlardır. Bu metotlar çalgıların nasıl çalınacağı ile bilgi vermekle beraber birçok metodun birbirinden farklı sembollerle icra tekniklerini anlatması halk müziği icracılarının kendi aralarında da ortak bir dil benimseyememesine sebep olmuştur. Çok sesli müzikte ise modern müzik notaları hariç geçmişten günümüze kadar notasyon anlamında uluslararası ölçekte belirli bir standardizasyona ulaşmıştır. Çok sesli müzikteki bazı sembollerin THM çalgı metotlarında farklı anlamlar taşıyarak kullanılması bağlama metotlarını inceleyen diğer alandaki besteciler için kafa karışıklığına sebebiyet vermiştir. Her gelenek kendi içinde yerleşik bir icra pratiği oturtmuş olduğundan farklı kültürlerden iki müzisyen bir araya geldiklerinde çok büyük soru işaretleri ortaya çıkmıştır. Bir araya geldiklerinde oluşan melezleşmiş çalışma ortamı sebebiyle ortak bir dil yakalamak için besteciler ve icracılar diyalog yoluna gitmiş ve geribildirimler olarak müziğin hayal edilene en yakın şekilde seslendirilmesini amaçlamışlardır. Besteciler çoksesli müzik çalgılarında olduğu kadar Türk Müziği çalgılarında -enstrümantasyon (çalgilama) kaynakları ve bağlama için geleneksel tavırlar için yazılmış beste çalınmaları hariç- eser örnekleri bulamamalarından dolayı yalnızca metotları inceleyebilmişler ve metotlardaki çeşitli yazım şekilleri sebebiyle de kendi müzik yazılarında kullanacakları dile karar vermekte zorlanmışlardır. Bazen de besteciler bağlamayı yeteri kadar tanımadan yalnızca bir enstrüman gibi düşünerek bağlamanın teknik kapasitesine uygun olmayan notasyonlar ile icracıların karşısına çıkmışlardır. Bazı durumlarda ise yazdıkları müziği hayalindeki gibi duymak için icracının organik katkısını sunmasını beklemişlerdir. Her iki durumda karşılaşılan problemleri besteciler ve çalgıcılar diyalog yoluyla çözüme gitmişler veya nota üzerine performans notları olarak çözüm yolu aramışlardır.

Bu çalışmada icracıların ve bestecilerin yaşadıkları bahsi geçen sorunlara karşı üç çözüm önerisi sunulmuştur. Birinci olarak bağlama metotlarındaki yazım dilinin -kişisel icra teknikleri hariç- uluslararası bir standarda oturtulması gerektiği görülmüştür. İkinci olarak çok sesli müzik çalgılarında olduğu gibi çalgılama teknikleri kaynaklarının çoğalması ve bağlamayı icra eden bestecilerin çoğalıp bu alanda müzik yazısı örneklerinin artması gerektiği görülmüştür. Üçüncü olarak bu konuyla ilgili icracı ve bestecilerle, yeni eserlerin yaratım sürecini kolaylaştıracak deneyimlerin yaşandığı workshop çalışmaları yapılmasının yaşanan problemlerin azalması adına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Altınay, Fatma, Reyhan. *Cumhuriyet Döneminde Türk Halk Müziği Alanında Yapılan Bilimsel Çalışmalar*. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, 2000.
- Demirbaş, Tayfun. *Enstrümantasyon Açısından Telli ve Yaylı Türk Halk Müziği Çalgıları*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, 2020.
- Kartal, Salih. *Türk Halk Müziği Çalgıları için Çalgılama Teknikleri: Kemane, Kaval ve Bağlama*. Sanatta Yeterlik. İstanbul Üniversitesi, 2023.
- Şimşek, Erdem. *Otantisite inşası çerçevesinde Türkiye’de bağlama icrasının değişim süreci: Gelenek, icat, ihtilaf, ihya*. Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, 2022.
- Balcı, O. Kişisel görüşme. 28 Aralık 2023.
- Altınbüken, E. Kişisel görüşme. 29 Aralık 2023.
- Demirbaş, T. Kişisel görüşme. 29 Aralık 2023.
- Gül, R. Kişisel görüşme. 28 Aralık 2023.
- Akdağ, A. K. Kişisel görüşme. 26 Aralık 2023.
- Şimşek, E. Kişisel görüşme. 25 Aralık 2023.
- Terzi, Cihangir. Kişisel görüşme. 26 Aralık 2023.
- Kartal, S. Kişisel görüşme. 28 Aralık 2023.
- Özgelen, O. Z. Kişisel görüşme. 28 Aralık 2023.
- Sancaktar, G. A. Kişisel görüşme. 25 Aralık 2023.